

2007 - 8/9

HOLLANDS Maandblad

**HET KNIP- & PLAKWERK VAN ATTE JONGSTRA
INTELLECTUELEN & DE MONARCHIE
EEN LITERAIR POTEKINDORP**

-
- * Wim Brands
  - * Piet Gerbrandy
  - * Cathelijn Schilder
  - * Vrouwkje Tuinman
  - * Eva Maria Staal
  - * L.Th. Lehmann
  - * Leo Vroman

Knippen & plakken

Over de Zwolse avonturen van Atte Jongstra

door Arianne Baggerman

Literatuur kent geen vaste grenzen, geen zeker fundament en geen heldere identiteit. Alles is mogelijk, en dat maakt goede literatuur zo verrijkend. Non-fictie kent wel vaste grenzen, een zeker fundament en een heldere identiteit. Niet alles is mogelijk, en dat maakt goede non-fictie zo verrijkend. En dan is er een grensgebied, een overgangszone, waar schrijvers van beide genres wel eens uitstapjes wagen. Die uitstapjes zijn altijd spannend, want het grensgebied kent vele valkuilen en talrijke mijnaven, terwijl niemand er de weg kent.

Een bekend en al eeuwenlang bestaand genre uit dat grensgebied is de 'echte' autobiografie en het 'authentieke' dagboek als literaire vorm van fictie. Doorgaans is meteen duidelijk dat het een roman betreft, maar soms wordt zozeer de indruk gewekt dat het om een echt egodocument gaat, dat er eerder van een mystificatie sprake is. En een mystificatie kan twee kanten op vallen: soms is er bewondering voor een volgehouden literaire 'hoax', maar soms volgt het harde oordeel dat sprake is van een vervalsing of plagiaat.

Een voorbeeld van dat laatste is de diepe val van *Bruchstücke* (1995), de kampherinneringen van Benjamin Wilkomirsky die aanvankelijk wereldwijd een juichende ontvangst kregen als 'authentiek' maar later als fictie werden ontmaskerd. Het werk werd vergeleken met het dagboek van Anne Frank, het werd in meer dan twaalf talen vertaald (ook in Nederland), het werd gelauwerd met diverse prijzen (waaronder de prestigieuze Prix Mémoire de la Shoah), en er werden vele honderdduizenden exemplaren verkocht. Totdat bleek dat de 'authentieke' jeugdherinneringen niet geschreven waren door een getalenteerde auteur

maar verzonnen waren door een pathologische fabulator. Een ander bekend geval van een verzonnen egodocument is uiteraard het vervalste dagboek van Hitler, waaruit in 1983 delen werden gepubliceerd in *Der Stern*, dat er miljoenen mark voor had betaald. Hier was geen literaire bedoeling aan de orde, maar koel winstbejag. De vervalser, Konrad Kujau, werd veroordeeld tot 42 maanden hechtenis, maar de betaalde miljoenen zijn nooit boven water gekomen.

Ook Nederland heeft een traditie op het gebied van verzonnen egodocumenten. In 1882 publiceerde een zekere 'H.v.A.' onder de titel *Gedenkschriften van een voornaam Nederlandsch beambte* herinneringen aan de Patriottentijd en de negentiende eeuw. Nog altijd wordt deze mystificatie door sommige historici als serieuze bron aangehaald, hoewel al snel na het verschijnen de historicus Th. Jorissen het boek ontmaskerde als 'knippen en plakwerk'. De identiteit van H.v.A. werd pas een eeuw later vastgesteld: het bleek de veelschrijver A.W. Engelen. En in 1902 verscheen bij uitgeverij Martinus Nijhoff het 'journaal' van vader en zoon Calkoen onder de titel *Eene Drentsche veenkolonie in de laatste helft der zeventiende eeuw*. De Groningse archivaris J.G.C. Joosting toonde na enige tijd aan dat het dagboek fictief was, een grap van de inmiddels overleden negentiende-eeuwse auteur Albert Steenberg. Het bekendste voorbeeld zijn de *Memoires of gedenkschriften van minister Pieter Bas*, die Godfried Bomans in 1936 uit een bureaulade zou hebben gevist. Hier was geen archivaris nodig om het 'bedrog' te ontmaskeren: in 2006 verscheen de 31e druk

Het recent verschenen werk van Atte Jongstra, *De avonturen van Henry II Fix*, sluit kortom aan bij een lange traditie. Aanvankelijk werd het boek gepresenteerd als de vrucht van Jongstra's verblijf in het Zwolse Archief, waar hij als 'gastarchivaris' zou hebben gewerkt aan een teksteditie van de autobiografie van een vergeten Zwolle-naar die leefde van 1774 tot 1844. Het manuscript hiervan zou hij hebben gevonden in een kist met papieren, die zou zijn aangekocht op een Leidse veiling. Hoewel het boek in diverse landelijke dagbladen werd gelanceerd als een authentieke autobiografie, werd al snel duidelijk dat Henry Fix een fictief personage is. Als zijn naam dit niet al overduidelijk maakte, bleek het wel uit het feit dat de 'autobiografie' op de titelpagina het bijvoegsel 'roman' had meegekregen.

Er kan dus geen misverstand over bestaan, zo lijkt het, dat deze 'autobiografie' een werk van literaire fictie is, maar toch roept het boek vragen op. Dat geldt niet alleen de presentatie, waarbij men heel ver ging in het volhouden van de mystificatie, inclusief een 'tentoonstelling' in het Zwols Archief en de hulp van historici en archivariissen in het complot, waardoor menigeen op het verkeerde been werd gezet. Die vragen betreffen ook de methode die Jongstra hanteerde om tot de historische toon en het timbre van zijn boek te komen. De 'roman' *De avonturen van Henry II Fix* moge een werk van literaire fictie zijn, maar bevat voor een roman wel opmerkelijk veel 'knip-en-plakwerk', zoals ook de verzonnen biografie van 'H.v.A.' daar ruim een eeuw geleden vol mee stond.

De vragen die na lezing van het boek van Jongstra opdoemen, zijn te knagend om weg te wuiven onder het motto van 'post-moderne leukigheid' of 'een spel van intertekstualiteit'. Die vragen luiden immers ronduit: waar ligt de grens tussen literair lenen en ordinair stelen? Gelden voor post-moderne schrijvers andere juridische regels dan voor 'traditionele' auteurs? En, afgezien van de juridische spelregels, kan men zich nog verschuilen achter 'intertekstualiteit' wanneer wordt overgeschreven uit relatief

onbekend werk? Hoe ver mag men gaan om bij een werk van fictie de schijn van echtheid te wekken? En: In hoeverre kunnen geschiedkundigen hun geloofwaardigheid 'uitlenen' ter promotie van een literaire grap en ter promotie van zichzelf?

Jongstra baseerde zijn boek volgens eigen zeggen op een 'papieren schat' die hij vond. Deze 'schat' zou inmiddels zijn ondergebracht bij het Historisch Centrum Overijssel, een instelling die het resultaat is van een fusie tussen het Zwolse Gemeentearchief en het Rijksarchief in Overijssel. Veel illustraties zijn volgens de bijschriften afkomstig uit de 'Collectie Fix' in het HCO. In zijn 'Verantwoording' bedankt Jongstra tien medewerkers van deze instelling voor hun steun en hulp bij zijn werk als 'bezorger' van het manuscript van Henry Fix. En op zijn beurt organiseerde het HCO een heuse expositie met voorwerpen 'uit de rariteitencollectie van Henry Fix'. Op de website werd deze tentoonstelling als volgt aangekondigd: 'De bezoeker wordt [...] binnengezogen in de verbeeldingswereld van Henry II Fix.' Het HCO noemde het zelf 'een prachtig voorbeeld van hoe de geschiedenis tot leven kan worden gebracht', en dat sloot naadloos aan bij de eigen slogan: 'Geschiedenis lééft!' Immers, op het HCO te Zwolle kan 'de geschiedenis worden bestudeerd, beleefd, bediscussieerd, beluisterd en bekeken'.

Wellicht kan thans aan deze opsomming ook het woord 'gemystificeerd' worden toegevoegd. Zeker is dat het niet aan alle bezoekers van de tentoonstelling duidelijk was dat men hier een 'literaire' vervalsing kreeg voorgeschoteld. Daar droeg de berichtgeving in de media toe bij. Zo verscheen in *NRC Handelsblad* een paginagroot artikel met de aankondiging: 'Een kist vol documenten op een veiling bleek een schat. Atte Jongstra herontdekte de onterecht vergeten, strijdbare en kritische Zwolse schrijver Henry II Fix (1774-1844).' De auteur was Atte Jongstra, maar de intertekstualiteit ging aan de gewone lezer voorbij. Dat bleek wel tijdens een debat in het Historisch Centrum

over de 'ontdekking' twee maanden na verschijnen van het boek, waarbij de farce over-eind werd gehouden totdat de voorzitter besloot de bijeenkomst ludiek te eindigen door het verbouwereerde publiek een lege archiefdoos te tonen: dat was de collectie Fix.

Deze 'literaire' invulling van het verblijf van Jongstra in Zwolle als gastarchivaris van het HCO kwam de instelling te staan op een forse reprimande in het eigen vakblad. Yvonne Bos-Rops van de Commissie Beroepscode van de Koninklijke Nederlandse Vereniging van Archivarissen toont in het *Archievenblad* van juni 2007 aan dat zo ver meegaan in een mystificatie of vervalsing indruist tegen de ethische code van het archiefwezen.

Het is bovendien de vraag of Jongstra zelf ook niet inbreuk heeft gemaakt op de literaire ethische codes. Hij zal zijn aangetrokken om op basis van de archiefcollecties een mooi publieksboek te schrijven. Nadere lezing van zijn *De avonturen van Henry II Fix* maakt echter duidelijk dat hij zich heeft beperkt tot boeken uit de leeszaal, en in het bijzonder tot recent uitgegeven edities van dagboeken en autobiografieën van negentiende-eeuwse auteurs in de reeks 'Egodocumenten' bij uitgeverij Verloren in Hilversum.

Jongstra's roman blijkt niet gefantaseerd, maar is voor een aanzienlijk deel bij elkaar gesprokkeld uit andermans werk, zonder dat hiernaar wordt verwezen. Misschien is dit wederom een voorbeeld van literaire 'intertekstualiteit' (het verweer dat Ilja Pfeijffer in 2002 aanvoerde toen bleek dat hij in zijn roman *Rupert* ruimschoots en zonder verwijzingen had geciteerd uit onder meer *The Waste Land* van T.S. Eliott). Feit blijft dat het onvermeld overnemen van grote passages uit andermans werk niet zo chique lijkt, en zeker verboden is volgens de auteurswet. Dat geldt ook voor oude teksten: ge-editeerde bronnenuitgaven zijn sinds 1996 eveneens beschermd: het auteursrecht komt toe aan degene die 'een niet eerder uitgegeven werk voor de eerste maal' openbaar maakt.

Atte Jongstra is niet over één nacht ijs gegaan, zoveel is zeker. Om te beginnen is de kindertijd van Henry Fix geïnspireerd door de getekende dagboeken die Jacob de Vos (1774-1844) voor zijn kinderen maakte. De illustraties bij dit hoofdstuk zijn overgenomen uit de editie die Evelien Koolhaas-Grosfeld in 2001 bij uitgeverij Verloren publiceerde van dit werk onder de titel *Vader & Zoons; Jacob de Vos Willemsz. (1774-1844) en de getekende dagboekjes voor zijn kinderen* (vgl. de tekeningen op blz. 74, 84 en 99 met die in Jongstra's werk op blz. 31-32). Jongstra noemt deze uitgave in het geheel niet (ook niet in zijn literatuurlijst achterin) en geeft als herkomst: de 'collectie Fix' in het Zwolse HCO.

Later begint Henry Fix een eigen dagboek. Maar wat heet 'eigen'? Vier bladzijden uit *De avonturen van Henry II Fix* zijn min of meer rechtstreeks overgenomen uit het in 1998 eveneens in de reeks 'Egodocumenten' van uitgeverij Verloren uitgegeven dagboek van Otto van Eck (1780-1797). Letterlijke citaten worden hier zonder bronverwijzing vermengd met 'hertaalde' passages, met wat Zwolse couleur locale en met enkele overgangszinnetjes in een brak taaltje dat blijkbaar negentiende-eeuws moet overkomen (vgl. blz. 49-52 met A. Baggerman en R. Dekker, *Het dagboek van Otto van Eck (1791-1797)* (Hilversum: 1998): blz. 23, 26, 39, 49-51, 57, 59, 86).

Hetzelfde geldt voor 'de verplichte literatuur' van Henry Fix die Jongstra opsomt (blz. 36); de combinatie van titels lijkt bizar maar is regelrecht ontleend aan A. Baggerman, 'Lezen tot de laatste snik. Otto van Eck en zijn dagelijkse literatuur (1780-1798)', *Jaarboek voor Nederlandse Boekgeschiedenis* 1 (1994): 57-89 (daar blz. 69-70; vgl. http://www.dbnl.org/tekst/baggoo1leze01_01/). Jongstra's creativiteit bestaat erin de volgorde van een paar titels te hebben omgedraaid, enkele titels te hebben weggelaten en een fictieve titel te hebben toegevoegd aan het oeuvre van de door Otto en Henry gelezen Franse schrijfster Madame de Genlis: *L'enthousiasme*. Ook voegde hij de jaartallen van uitgave toe, zoals gereconstrueerd in de bijlage achterin de uitgave van het dagboek van Otto van Eck.

De historisch geïnteresseerde lezer kan ook eens neuzen in M.L. Hansen (red.), *Verloren huiselijk geluk. Gedichten en overpeizingen van Johan Willem Simon van Haersolte (1795-1817)* (Epe 2000), waarvan de bladzijden 11-14 voor een groot deel letterlijk geciteerd of geparafraseerd worden door Jongstra in zijn boek (117-119).

Iets meer creativiteit legt Jongstra aan de dag wanneer hij voor de dagboek aantekeningen van de jonge Fix leent uit weer een ander authentiek egodocument. De bladzijden 53-54 van de roman zijn weliswaar rechtstreeks gebaseerd op Rhijnvis Feiths *Dagboek mijner goede werken* (zoals hertaald in Wim Coster, *De Overijsselse geschiedenis in meer dan 100 verhalen*; Amsterdam: Van Gennep/Historisch Centrum Overijssel 2005), maar wel

met kleine aanpassingen. Zo is 'een kleine jongen' door Jongstra bijvoorbeeld vervangen door 'zoontje'. En "'Daar, bl...m!'", zei de vader' wordt: "'Daar bliksem!'" zei de vader'. 'Waarom beef je zo, d... kind?' wordt: 'Waarom zit je zo godvergeten te beven, donders kind?'. En 'Ei, wat zit de gek daar met zijn "jeu" te hangen als een vaatdoek. Vloek tegen de honden als je vader en de bl...s zullen wel voortlopen' lezen we terug als: 'Wat zit zo'n sukkel daar met zijn jeu te hangen als een vaatdoek,' schreeuwde de vader. 'Vloek als je vader en die godvergeten knollen zullen draven.' Enzovoort.

Bij geen van deze overgeschreven passages vindt men in *De avonturen van Henry II Fix* een verwijzing. Of het bij het letterlijk overnemen van zoveel tekst van andere

auteurs volstaat om hun publicaties wel te vermelden in een lange literatuurlijst (die varieert van het complete oeuvre van Bredero, Van Beverwijck, Cats en Conscience, tot de brieven van Van Gogh, de werken van Jongstra zelf en de volledige Winkler Prins), valt te bezien. Zeker omdat de werken van E. Koolhaas, W. Coster en het artikel van A. Baggerman daar niet zijn terug te vinden.

Wat is er nog wel verzonnen in deze roman? In elk geval niet een aanzienlijk deel van het taalgebruik, de avonturen, de activiteiten en de leesvoorkeuren van de jonge Fix. En datzelfde geldt voor de tamelijk rigide opvoedingspraktijken waaraan Jongstra's hoofdpersoon werd bloot gesteld. Die zijn geen product van literaire verbeelding, maar ontleend aan de in 2005 bij uitgeverij Wereldbibliotheek verschenen historische studie *Kind van de toekomst. De wonderere wereld van Otto van Eck (1780-1797)*. Jongstra moet dit boek van Rudolf Dekker en mijzelf zorgvuldig hebben gelezen, want zelfs de eigenaardige gewoonte van een van Otto's zusjes om, wanneer zij op leeftijd is gekomen, het werk van haar dienstbode te controleren met behulp van papiertjes onder de stoelpoten, is niet aan zijn aandacht ontsnapt. Alleen is bij hem deze gewoonte een obsessie van de moeder van Fix. Zo zijn er meer subtiele verschillen. De historische jongetjes De Vos en Otto van Eck zijn, in Jongstra's remix letterlijk en figuurlijk verminkt en voorzien van horrelvoet, bochel en schizofrene trekjes.

Wellicht ziet Jongstra het plakken van ziekten en gebreken op historische personen als voldoende signaal dat het bij hem om fictie gaat. Wellicht ook dat hij hiermee in navolging van Henry Ford wil zeggen: *history is more or less bunk*. En wellicht is *De avonturen van Henry II Fix* louter bedoeld als demonstratie van poststructuralistisch postmodernisme op zijn Zwols, met als boodschap: waarheid bestaat niet en de auteur is dood. Omdat alles toch al een keer is gezegd, maakt de auteur met teksten van anderen een nieuw product. Daarom pleegt

hij geen plagiaat en hoeft hij ook niet naar zijn bronnen te verwijzen.

Het grappige is dat Jongstra zelf niet veel opheeft met een degelijke vorm van schrijverschap. Althans, zulks kan men opmaken uit zijn roman *Groente* waarin te lezen valt: 'Van alle schrijverstypen veracht ik er geen zo als de compiler, die in alle hoeken en gaten van de bibliotheek naar brokstukken uit de werken van anderen zoekt en deze als graszoden in een perk, midden in zijn eigen werk plakt'. – Of snapt de goede verstaander hier ogenblikkelijk dat Jongstra dit andersom bedoelt?

Voorzichtigheid is geboden bij het oordelen over de roman *De avonturen van Henry II Fix*. Ten overvloed wordt de lezer hieraan herinnerd in de persoon van de huisknecht van Henry Fix, die de instructies krijgt om de boutades van zijn werkgever altijd andersom te begrijpen. Een gefingeerde autobiografie als postmoderne roman is per definitie paradoxaal. Hoofdpersonen in postmoderne romans gaan bij voorkeur niet op zoek naar hun eigen identiteit. Personages in zulke romans hebben in wezen geen eigen identiteit, en de bloedeloze Fix komt dan ook alleen tot leven wanneer hij tot een duel wordt uitgedaagd door de bekende Zwolse dichter Rhijnvis Feith. Maar hier moet dan ook een geloofsartikel van Jongstra worden verdedigd: fictie is sterker dan de feiten. Jongstra's strijd tegen de feiten – in tussenkopjes vervat als 'Fix versus Feith', 'In strijd met de Feithen', 'Hoe ik bijdroeg aan Feith's dood' – ligt echter op een meer abstract niveau.

Op de afgesproken plaats treft Fix de oude Feith, die op zijn laatste benen loopt. 'Moet ik hier duelleren met een wrak?' roept Fix. Het duel blijkt vervolgens te berusten op een misverstand, er worden geen pistolen afgevuurd, maar alleen al de aanblik van Fix bleek het laatste duwtje dat de aftandse Feith in zijn graf doet storten. De dood van de auteur – een postmodern credo – leidt vervolgens tot grote vreugde bij Fix: 'Verrukkelijke, opgeluchte weken volgden: ik was van mijn vijand verlost'.

Men zou dit boek kunnen lezen als een oorlogsverklaring aan de (auto)biografie en de geschiedwetenschap. Waarheid bestaat niet, fictie wint het van feiten. Niet dat het Jongstra ook maar iets doet. Een eventueel duel tussen hemzelf en (literatuur)historici zal altijd op een misverstand berusten, zoals tijdens de publieke discussie in Zwolle bleek.

Over misverstanden gesproken: voor een recensent van *Trouw* was de in de roman beschreven controverse tussen Feith en Fix aanleiding voor enig biografisch speurwerk. Op 10 februari jl. meldde deze onderzoeks-journalist in de krant triomfantelijk dat Henry Fix niet bestond maar de hem evenmin bekende achttiende-eeuwse auteur Rhijnvis Feith wel degelijk. En voor degenen die alleen Harry Potter lezen, heeft Jongstra een 'zwerkbal' als uitvinding van Fix voor het doel gelegd. Andere recensenten met internetverbinding, herkenden de initialen van Fix' eeuwige maar onbereikbare liefde: Weduwe Wilhelmina Wilders.

Voor wie de in 1996 uitgegeven *Autobiografie (1778-1854)* van de Haarlemse onderwijzer Willem van den Hull heeft gelezen, ligt het meer voor de hand een connectie te zien tussen Jongstra's weduwe en de echte Freule Roelina de Vos van Steenwijk tot den Havixhorst. De liefde voor deze freule kwam, net als bij Fix, als bij donderslag, toen Van den Hull tegen haar opliep. Zijn passie was even ongeneselijk als die van Fix voor de weduwe, en ook deze liefde werd nooit geconsumeerd. En de vergeefse liefde vormt evenals in Jongstra's roman de rode draad in het egodocument: van de Haarlemse onderwijzer, dat werd uitgegeven door Raymonde Padmos, alweer in de reeks 'Egodocumenten' van uitgeverij Verloren. Er zijn ook verschillen. Fix bestookt zijn aanbestede met brieven over Westfaalse hammetjes en zenuwtepel. Willem van den Hull zwijgt tegenover zijn geliefde in alle talen, zijn passie wordt onderhouden door de neiging tot duiding van elke trilling van haar oogwimpers, die zo eigen is aan mensen die verliefd zijn. Zonder ooit een woord met zijn Lina te wisselen, bleef Van den Hull tien jaar lang

verstrikt in zijn droom, die pas wreed werd verstoord door een huwelijksadvertentie in de krant waarin haar huwelijk werd aangekondigd met een jonkheer.

Ook de lijst met kwalen die Henry Fix noteert als gevolg van 'overmatig hersenwerk' – zoals verwarde denkbeelden, zwerfende gedachten, stomphheid van het verstand en hitte in blaas en pisschacht – doet ergens aan denken. En wel aan een soortgelijke waslijst van lichamelijk en ander ongerief van weer een andere echte auteur uit de reeks 'Egodocumenten': Alexander van Goltstein (1784-1813), wiens dagboek in 1994 werd uitgegeven door Jurgen Limonard. De zorgelijke Alexander is dan 17 jaar oud en tobt over de mogelijke gevolgen van masturbatie, in het dagboek met sterretjes aangegeven. Zijn lijst is nog veel langer dan die van Fix en betreft een inventarisatie van 'verkeerde neigingen'. Het gaat onder meer om: 'schadelijke dromerijen, onanie, ijdelheid, ontijdige sparende regtvaardigheid, verwijfde wekelijkheid, scepticismus, liefde tot werkeloos beschouwen, zorgeloosheid in sommige stukken, onwetendheid omtrend bijzonder (bedingt) noodzakelijke kennis, vermenging van goede en kwade eigenschappen, kleinheidsgeest en het verhehlen der waarheid uit traagheid' (blz. 114-116). Alexanders plan om zijn dagboek te voorzien van een even uitputtende lijst met zijn goede neigingen bleef tot nader orde uitgesteld.

Men zou haast gaan denken dat echte mensen uit het verleden leuker, interessanter en ook vreemder zijn dan het knip-en-plakwerk in Jongstra's roman. *De avonturen van Henry II Fix* gaat evenwel niet over geschiedenis, maar is waarschijnlijk vooral een exposé over hoe grappig de schrijver zichzelf vindt. En hoe weinig het verleden hem interesseert. Geschiedenis is rotzooi, zou dan ook een passende tekst zijn geweest onder het borstbeeld van Henry Fix, dat een tijdlang was opgesteld in het Historisch Centrum Overijssel. En zeker een betere slogan voor dit archief in Zwolle dan de huidige strijkkreet 'De geschiedenis leeft!'